

Eervolle zorgen

De nalatenschap van het Zandvoortse kunstenaarsechtpaar Nel Klaassen en Jaap Bouhuys

Al bijna dertig jaar beheren Henny en Ted van der Leden de nalatenschap van de kunstenaars Nel Klaassen (1906-1989) en Jaap Bouhuys (1902-1983). Zij bewonen de voormalige atelierwoning aan de boulevard van Zandvoort tussen de grote hoeveelheid kunstwerken van hun overleden vrienden. 'Een rijkdom', zoals ze het zelf noemen. Maar ook een zorg. Kunsthistorica en curator Miriam Windhausen belicht de schoonheid én de zorg die komt kijken bij een eervolle erfenis als deze.

Miriam Windhausen

Beelden, schilderijen, keramiek, mozaïek, gipsen, schetsboeken, brieven, foto's en vele ontwerptekeningen die twee volledige kunstenaarslevens beslaan. Oeuvres die starten bij hun studies aan Kunstoefening in Arnhem, Rijksakademie Amsterdam, de Prix de Rome (beiden in 1932) en vele, deels gezamenlijke, opdrachten voor wandkunst in de wederopbouwperiode bevatten, als ook autonoom werk van beiden afzonderlijk. Naast de artistieke rijkdom, is de nalatenschap ook een grote zorg. Hoe deze te beheren, waar in de toekomst onder te brengen en zichtbaar te maken voor het publiek, zijn slechts enkele vragen waar het echtpaar zich voor ziet gesteld.

In 2016 maakte ik als hoofd museale zaken van Museum Arnhem kennis met Henny en Ted en de nalatenschap van Nel en Jaap. Zij toonden mij de kwaliteit van het werk, de ontwerptekeningen en ik luisterde met belangstelling naar wat zij wisten te vertellen over het werk en leven van deze twee uit Arnhem afkomstige kunstenaars. De verantwoordelijkheid die een nalatenschap met zich meebrengt en de schat aan onzichtbare werken, verhalen en betekenissen lieten me daarna niet meer los. Ik kon hen geen tentoonstelling in Museum Arnhem beloven; het

museum zou eind 2017 enkele jaren sluiten vanwege een geplande verbouwing. Wat ik sinds 2016 wel doe, is aandacht vragen voor de waarde en kwetsbaarheid van nalatenschappen van kunstenaars. In 2019 zal ik met steun van het Mondriaan Fonds een jaar lang onderzoek doen naar de betekenis van kunstenaarsnalatenschappen. Een aantal casussen, waaronder de nalatenschap Klaassen-Bouhuys, maakt deel uit van dit onderzoek. Specifiek in deze casus zal aan bod komen welke betekenissen en relaties er besloten liggen in een dubbele nalatenschap en hoe deze zich verhouden tot de situatie en behoeftes van de huidige beheerders. De casus zal uitgevoerd worden in samenwerking met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Ter voorbereiding hierop brachten conservator moderne kunst van de Rijksdienst, Simone Vermaat, en ik een bezoek aan Henny en Ted van der Leden in Zandvoort.

Kleurrijke atelierwoning

Als je vanuit het centrum van Zandvoort de zuidelijke boulevard opdraait, zie je het meteen liggen: het witte huis, met het gevelvullende, kleurrijke mozaïek vol mythologische dieren en de twee grote atelierramen op het noorden. Er omheen duingrond met helmgras, links een

2

oprit naar een grote poort met daarachter een binnenplaats met beelden en mozaïeken, rechts een pad waarlangs ook enkele beelden en mozaïeken staan opgesteld, een reliëf in de gevel en dan een deur op het zuiden. Hier is de ingang naar de voormalige dubbele atelierwoning van kunstenaarsechtpaar Jaap Bouhuys (Arnhem 1902 - Haarlem 1983) en Nel Klaassen (Arnhem 1906 - Heemstede 1989). Ze lieten het naar eigen ontwerp bouwen en woonden en werkten er vanaf 1953. Het perceel is een van de laatste 'claims' die na 1945 werden vrijgegeven. Voor de oorlog stonden hier hotels die waren afgebroken om ruimte te maken voor de bunkers, versperringen en verdedigingswerken van de Atlantikwall. Al in 1945 zagen projectontwikkelaars hun kans schoon. Nadat de verdedigingswerken waren geruimd, bouwden zij hoge appartementenflats op de kaalgeslagen kuststrook.

Een levenslange vriendschap

Ted van der Leden (Zandvoort 1932) en Henny de Groot (Haarlem 1943) leerden elkaar in 1962 kennen en wonen vanaf 1963 samen in Zandvoort. Ted is opgeleid aan de Gerrit Rietveld Academie en Henny werkte in het onderwijs als docente Engels en Nederlands. Door de combinatie met de lerarenopleiding had Van der Leden een zeer gedegen materiaalkennis en brede vaardigheden opgedaan op het gebied van hout, metaal, steen, keramiek, leer, grafiek, schilderen, et cetera. Je legde examens af in elf disciplines destijds. Hij had les van kunstenaars als John Grosman, Shinkichi Tajiri, Frans Verpoorten en Theo Mulder. Ook rondde hij zijn studie theologie af aan de Vrije Universiteit, met als specialisatie 'Kunst in de Godsdiensten'. Van

1

Het archief als kern van de nalatenschap

3

1 Diverse foto's en documenten uit het archief Klaassen-Bouhuys. Foto links: Nel Klaassen werkt aan het grafmonument voor Popke Bakker (1946). Midden: ontwerpen voor de metaalwerkersbond van Jaap Bouhuys. Rechts: Jaap Bouhuys schoont een mozaïek.

2 Nel Klaassen toont Jaap Bouhuys het model voor haar monument *Eert de vrouw*, een eerbetoon aan de offers die vrouwen brachten tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het monumentale beeld is in 1949 geplaatst met uitzicht over de Rijn in Arnhem. Het leidde tot controverses over de geabstraheerde manier waarop de vrouw is afgebeeld.

3 Op basis van een ontwerp van Nel Klaassen voor twee ge-etste ramen voor Van der Heem N.V. Den Haag maakten Klaassen en Bouhuys in 1950 samen dit schilderij *Pierrots*.

der Leden leerde Jaap Bouhuys en Nel Klaassen in de jaren 50 kennen en ze werkten onder andere samen in Sociëteit Duysterghast in Zandvoort. De ervaring die hij op de Rietveld had opgedaan met het ontwikkelen van glazuuren wisselde hij uit met Nel, die net met keramiek was begonnen. Het werd het begin van een levenslange vriendschap tussen het kunstenaarspaar en de veel jongere Ted en Henny. Een vriendschap die na ruim dertig jaar met het overlijden van Jaap en Nel overging in het beheer van de nalatenschap van beide kunstenaars.

Sinds 1992 wonen Ted en Henny in de dubbele atelierwoning die ze hebben verbouwd en aangepast. Het gebouwtje bestond vroeger uit een aaneenschakeling van een beeldhouwatelier, een schildersatelier, een binnenplaats met poort

voor het zware en grove werk, twee kleine slaapkamertjes en een keukentje met een tafel. De indeling roept de dagelijkse realiteit op van twee mensen die met elkaar leefden voor de kunst en voortdurend aan het werk waren.

Kunstenaarskinderen

Als conservator van de Rijksdienst heeft Simone Vermaat regelmatig te maken met nalatenschappen. 'Vrienden als beheerders van een nalatenschap is een bijzondere en unieke situatie. Het geeft in dit geval een prettige afstand én een schat aan informatie omdat er intensief contact was op professioneel en vriendschappelijk gebied. Weduwen zijn niet zelden zeer emotioneel betrokken (hoe goed en oprecht de bedoelingen ook zijn) en kunstenaarskinderen hebben nogal eens "geleden" onder de praktijk van vader (en soms van moeder) en kunnen een ambivalente houding hebben ten aanzien van de nalatenschap', zegt ze. 'Je komt kinderen tegen die een enorme verantwoordelijkheid voelen ten aanzien van het oeuvre van een ouder, en tegelijkertijd er hun hele leven al last van hebben gehad. Het is niet uitzonderlijk dat het ene kind zich opwerpt als beheerder van de nalatenschap, en het andere er helemaal niets mee te maken wil hebben.'

Rijke bronnen

Ted van der Leden verdiept zich dagelijks in de nalatenschap van Nel en Jaap en herinnert zich een schat aan informatie. Hij vertelt over de intensieve samenwerking tussen Nel en de architecten Frits Eschauzier en Gijsbert Friedhoff die tussen 1946 en 1958 rijksbouwmeester was. De contacten die ze hadden met Picasso, Zadkine en andere kunstenaars; Jaaps ergernis over een opdracht die Prins Bernhard hem gaf voor een drietal beelden voor het Wereld Natuur Fonds. Namen als Domela Nieuwenhuis, Jan Bronner, Roland Holst, ze komen allemaal voorbij. Herinneringen die bevestigd worden door de dagboeken die Nel nauwgezet bijhield en de tientallen schetsboeken, brieven en documentatie.

Monumentale kunst

Monumentale kunst is veel minder beschermd dan kunst in museale collecties en ook niet altijd even goed geregistreerd. Vanuit het kunstenaarsarchief sporen ze de plekken op waar zich werk van Nel en Jaap moet bevinden. Hij legt

Eervolle zorgen

De nalatenschap van het Zandvoortse kunstenaarspaar
Nel Klaassen en Jaap Bouhuys

4

contacten, ze brengen samen een bezoek aan de locaties, geven informatie, schenken soms een bijbehorende ontwerptekening en vervolgens verwatert het contact weer. Hoe graag ze ook zouden willen, ze kunnen geen overzicht houden op wat er met de werken gebeurt.

Ted vertelt over een brief die Jean Leering namens de rijksbouwmeester in 1988 aan Nel schreef over herbestemming van een mozaïek dat Jaap in 1939 voor het gebouw van de Hoge Raad in Den Haag had gemaakt. Het gebouw zou gesloopt worden om ruimte te maken voor de nieuwbouw van de Tweede Kamer. Henny haalt een kopie van de brief erbij en leest hem voor. Namens de rijksbouwmeester stelt Leering voor de grote ruimtelijke mozaïek, die zich bevindt rondom de toegangsdeur naar de rechtszaal met aan weerszijden een rechter – de één met zwaard, de ander met wetboek – en aan de

bovenzijde de Nederlandse leeuw, te herplaatsen in de ontvangsthal van het Vredespaleis in Den Haag. Met Ted van der Leden, die bij de sloop aanwezig was, was al overlegd dat verplaatsing technisch haalbaar leek. Ondanks de toestemming die Nel gaf, is de herplaatsing niet gerealiseerd. Het werk ligt nog steeds opgeslagen in de kelders van het Vredespaleis. Een Christoffelbeeld van Nel, dat het Rijk in 1938 kocht voor de herinrichting van hetzelfde gebouw van de Hoge Raad, bevindt zich in het depot van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Simone Vermaat: 'Het is zeker de moeite waard om hier nog eens achteraan te gaan.' Het is maar een van de vele voorbeelden van belangrijke informatie die in een kunstenaarsarchief te vinden is, en die alleen tot iets kan leiden als de informatie bekend is en mensen er actief iets mee doen.

Dankzij de herwaardering voor de monumenten en kunstwerken van de Wederopbouwperiode is er meer bescherming voor monumentale (wand) kunst en komen deze twee kunstenaars opnieuw in de belangstelling te staan. Nel Klaassen is ook opgenomen in Els Kloeks *1001 vrouwen in de twintigste eeuw*. Als laatste zin onder lemma 522 schrijft Simone Vermaat: 'Klaassen kan worden gerekend tot de belangrijkste monumentale kunstenaars van naoorlogs Nederland.'

Toekomstige waardering

In samenwerking met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed zal in 2019 een waardering van de nalatenschap van Nel Klaassen en Jaap Bouhuys uitgevoerd worden. Waardebepalende factoren zullen in dit geval zijn: het unieke feit dat het om een kunstenaarsrechtspaar gaat; dat zij een groot aantal monumentale kunstwerken maakten, waarvan de opdrachtprocessen en schetsfases vaak goed zijn vastgelegd. Dit geeft veel inzicht in (publieke) opdrachtverstrekking en het artistieke wordingsproces; dat de woning met de beide ateliers nog bestaat, en ook de ligging ervan aan de boulevard met uitzicht op zee, op de locatie van het vooroorlogse rijke Zandvoort en de Atlantikwall uit de Tweede Wereldoorlog; de compleetheid van het archief, met dagboeken, schetsboeken, correspondentie, ontwerptekeningen, modellen, foto's, et cetera. En niet in de laatste plaats: de kennis en herinneringen van Ted en Henny van der Leden, die belangeloos al tientallen jaren voor deze nalatenschap zorgen. Het is van groot belang om het archief van Nel en Jaap samen met Ted en Henny te ordenen en veilig te stellen. Aanvullend hierop is het zeer waardevol om de technische kennis die Ted heeft over het werk, de herinneringen, verhalen en gegevens die het echtpaar Van der Leden samen heeft (in gesprekken vullen zij elkaar goed aan) vast te leggen. Zoals genoemd tijdens de rondetafelbijeenkomst over kunstenaarsnalatenschappen op 9 oktober 2018 bij het Mondriaan Fonds (zie ook het artikel op pagina's 20 en 21) kan het kansrijk zijn om hiervoor een samenwerking tussen stagiaires van onder andere de Reinwardt Academie en de opleiding Conservering en restauratie aan de UvA in te zetten. De begeleiding zou door een mobiel team van professionals gedaan kunnen worden.

Miriam Windhausen is kunsthistoricus en curator en doet onderzoek naar en adviseert over kunstenaarsnalatenschappen.

4 Jaap Bouhuys, *Geweld*, mozaïek, 120 x 90 cm. (2012 gerestaureerd). Bij dit mozaïek hoort een pendant met de titel *Vrede*.